

Сабадаш В.В., кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки Сумського державного університету, заступник директора Науково-дослідного Інституту економіки розвитку (МОНМС України і НАН України)

Складові системи екологічної безпеки: неконфліктна політика природокористування

Анотація. У статті здійснено аналіз міжнародних екологічних конфліктів у контексті реалізації неконфліктної політики природокористування. Запропоновані організаційно-економічні засади формування неконфліктної політики врегулювання міжнародних екологічних конфліктів

Вступ

Практична реалізація засад і принципів сталого розвитку можлива в першу чергу за умови поступового зниження конфліктного потенціалу сучасної системи природокористування. Сьогодні вже ні в кого не виникає сумнівів, що економіка (економічна діяльність господарюючих суб'єктів) й природні екосистеми знаходяться у стані глибокого конфлікту. Ступінь втручання економіки в екосистеми невпинно зростає, антиекологічні тенденції в соціально-економічних системах стають дедалі чіткішими, набуваючи ознак реальних екологічних конфліктів (ЕК)¹.

На думку академіка В.М. Шестопалова, «... ми зіштовхнулися з принципово новим характером труднощів, не подолавши які, ризикуємо викреслити себе з подальшої історії планети. Стрімке нарощування штучних технологій і виробництв, особливо в останні два століття, і активне збільшення чисельності людства призвели до відчуження людини від природи, агресивного ставлення до неї»².

Пов'язані вони перш за все зі зміною технологічних укладів, структурними перетвореннями у світогосподарській системі, викликаними зміною вектору економічного розвитку, ресурсними обмеженнями і необхідністю розроблення нових орієнтирів екологічної політики. Основою майбутнього прогресу має стати кардинально новий імператив: «Головною цінністю має бути якісний розвиток, а не зростання»³.

1. Конфліктність природних ресурсів у сучасній системі природокористування

Характер і динаміка еколого-економічних протиріч і конфліктів, як наявних на сьогодні, так і потенційно можливих найближчим часом, засвідчують поглиблення системної екологічної кризи сучасної цивілізації. Викликами й загрозами у сфері економіки природокористування й охорони довкілля, конфліктний потенціал яких є найбільш значним на сьогодні, є такі.

Водні ресурси (ВР): дефіцит ВР; зміна складу ВР; підвищення рівня морів; зниження рівня ґрунтових вод; пересихання річок тощо.

Екологічна конфліктогенність води, як ресурсу, пояснюється такими її характеристиками:

¹ Сабадаш В. В. Антиекологічні тенденції соціально-економічного розвитку: конфліктний потенціал екологічного фактора [Текст] / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 3. Том 1. – С. 11–22.

² Шестопалов В'ячеслав. Від квазіцивілізації до ноосфери. Про стратегію подолання глобальної екологічної кризи // Сайт газети «Дзеркало тижня. Україна», №14(693), 12 квітня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.dt.ua/newspaper/articles/53408#>. (Актуально на 03.12.2010 р.). – Назва з титул. екрану.

³ Донелла Медоуз. Пределы роста. 30 лет спустя / Донелла Медоуз, Йорген Рандерс, Деннис Медоуз [Текст] / Пер. с англ. Е. С. Оганесян. – М. : ИКЦ «Академкнига», 2007. – 342 с. : ил.

а) вода є базовим ресурсом усіх форм життя (у природі існує близько 1330 видів води) та базисом (ключовим ресурсом) будь-якої економіки. Структура витрат води виглядає приблизно таким чином: 86% – використовується сільським господарством (вирощування рису, бавовни; виробництво цукру тощо); 10% – промислове виробництво і 4% ВР використовуються у домогосподарствах;

б) вода, на відміну від інших ресурсів, наприклад, нафти, не має прямого (еквівалентного за властивостями і цінністю) замітника;

в) вичерпаність і, як наслідок, дефіцит прісної води: у період з 1960 р. до 2000 р. обсяг водозабору з річок і озер подвоївся, а кількість (на 2000 р.) дамб збільшилася у дев'ять (!) разів, порівняно із 1950 р.: з 5 тис. до 45 тис.⁴;

г) вода – культурно-історична цінність, вона виконує важливу роль в багатьох традиціях і релігійних звичаях.

д) окрім того, із середини 1990-х років ВР стають невід'ємним елементом зовнішньої політики держав, перетворившись сьогодні на «політичний» ресурс (наприклад, «водні» конфлікти Палестина – Ізраїль (р. Йордан), Індія – Бангладеш (рр. Ганг, Брахмапутра), Єгипет – Судан (р. Ніл), Ірак – Сирія (р. Євфрат), Україна – Білорусія (р-н Шацьких озер), Україна – Румунія (р. Дунай)⁵ (Сабадаш, 2010 в); Казахстан – Узбекистан – Таджикистан (Аральське море, басейни рр. Амудар'я, Сирдар'я)⁶.

Вода, як природний ресурс, має прямі і непрямі (опосередковані) зв'язки із ЕК.

Прямий зв'язок між ВР і ЕК характеризується суперечностями щодо кількості і якості ресурсу, а також неузгодженістю процесів управління ВР.

Непрямі зв'язки визначаються такими проблемними напрямками:

- вода, як засіб існування (для запобігання дефіциту прісної води у Лондоні на р. Темзі у 2010 р. введено в експлуатацію потужності з опріснення води, які можуть переробляти до 150 млн л води на день, чого достатньо для забезпечення водою 1 млн жителів).

За даними ООН/ЮНЕСКО, третина населення планети мешкає в регіонах, де вода є вкрай дефіцитним ресурсом, а за 20 років не менше 40% жителів планети відчуватимуть гостру потребу у воді. Вже сьогодні більше 1 млрд. жителів планети не мають доступу до чистої питної води. Територіями дефіциту ВР є Африка, Бангладеш, Близький і Середній Схід, Індія, Китай, Мексика, Середня Азія. Негативні прогнози з приводу водного дефіциту підтверджуються й дослідженнями вчених Університету Нью-Йорка та Університету штату Мічиган: «... почти 80% населения Земли по данным на 2000 год, или 4,8 миллиарда человек, живут в регионах, где уровень угрозы водной безопасности для человека или экосистемы превышает 75%. В регионах интенсивного земледелия и большой плотности населения уровень угрозы высок – это большая часть США, почти вся Европа за исключением Скандинавии и севера России, а также большие территории в центральной Азии, на Ближнем Востоке, в Индии и на востоке Китая»⁷;

⁴ Данилов-Данильян В. И. Потребление воды и ее дефицит: экологический аспект [Текст] / В. И. Данилов-Данильян, К. С. Лосев // Глобальные экологические проблемы России / Отв. ред. Ф. Т. Яншина. – М. : Наука, 2008. – С. 5–27.

⁵ Сабадаш В. В. Антиекологічні тенденції соціально-економічного розвитку: конфліктний потенціал екологічного фактора [Текст] / В. В. Сабадаш // Звіт про науково-дослідну роботу «Формування економічного механізму вирішення міжнародних екологічних конфліктів» [заключний звіт]. – Суми, 2010. – С. 43–46.

⁶ Журавлева Наталья. Плотина битвы // Сайт газеты «Взгляд», 7 октября 2010 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.vzglyad.ru/economy/2010/10/7/438129.html>. (Актуально на 10.11.2010 р.). – Назва з титул. екрану.

⁷ Ученые: Проблемы с пресной водой угрожают 80% населения Земли // Сайт газеты «Взгляд», 30 сентября 2010 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://vz.ru/news/2010/9/30/436242.html>. (Актуально на 08.11.2010 р.). – Назва з титул. екрану.

- вода, як причина міграцій населення;
- вода, як кліматичний регулятор: кожного дня з поверхні землі випаровується близько 1 трлн т води (стикаючись із холодним повітрям, конденсується та перетворюється у дощ); поверхня океану поглинає більше половини сонячного тепла, внаслідок виникають течії, які регулюють клімат на планеті.

Потенційно значними ризиками виникнення ЕК у сфері використання ВР є:

- забруднення ВР: використання мінеральних добрив у сільському господарстві (фермерських господарствах) підвищує кислотність води, що загрожує водним екосистемам; відходи утворюють острови у Тихому й Атлантичному океанах, що порушує харчовий ланцюжок;

- дефіцит ВР і загроза водній безпеці;
- риболовство: порушення норм вилову риби та збору морепродуктів, браконьєрство виснажує екосистему морів/океанів (нелегальний вилов акул, черепах, дельфінів, китів, морського коника, ін.; вже сьогодні близько 95% видів хижих риб зникли);

- видобуток нафти, газу, інших корисних копалин: буріння та експлуатація свердловин створює реальну загрозу екологічних катастроф (остання, найбільш небезпечна, – у Мексиканській затоці 2010 р.); становлять загрозу морським мешканцям (екосистемі морів/океанів); мешканцям прилеглих територій (узбереж);

- навігація (на транспортування вантажів морем припадає майже 90% світової торгівлі): нафтоналивні танкери забруднюють воду, зливаючи масло, інші паливно-мастильні матеріали та відпрацьовану сировину, що загрожує екосистемі морів.

Атмосфера: порушення асиміляційного потенціалу атмосфери; зміна складу атмосфери – 60% зростання концентрації CO₂ в атмосфері відбулося за останні 40 років промислово-господарської діяльності людини⁸. Це наслідок індустріального і постіндустріального технологічних укладів, які характеризуються значними екодеструктивними процесами:

- глобальна концентрація CO₂ в атмосфері Землі зросла з 280 ppm⁹ у доіндустріальний період до 379 ppm у 2005 р.;

- щорічні викиди викопного вуглекислого газу зросли у середньому з 6,4 GtC (Гт вуглецю) протягом 1990-х років до 7,2 GtC (Гт вуглецю) протягом 2000-2005 рр.;

- глобальна атмосферна концентрація метану зросла з приблизно 715 ppb у доіндустріальний період до 1732 ppb на початку 1990-х років, і становила 1774 ppb у 2005 р.;

- глобальна концентрація атмосферного оксиду азоту зросла з 270 ppb у доіндустріальний період до приблизно 319 ppb у 2005 р. Темпи зростання були приблизно стійкими із 1980 р. Більше третини всіх викидів оксиду азоту мають антропогенне походження, переважно від сільського господарства¹⁰.

Ресурсна безпека: негативні тенденції на світових сировинних, енергетичних, продовольчих ринках, викликані зростанням обсягів споживання сировинних, енергетичних і продовольчих ресурсів. В умовах зростання населення планети (біля 6,8 млрд. у 2009 р.) і обмеженості основних сировинних ресурсів та нерівномірного їх розподілу на ринку¹¹ питання ресурсної безпеки викликають неабияку стурбованість: за

⁸ Millennium ecosystem assessment. Ecosystems and human wellbeing: synthesis [Текст]. Washington: Island Press, 2005. – 138 р.

⁹ ppm (part per million, часток на мільйон), або ppb (part per billion, часток на мільярд) – співвідношення кількості молекул парникового газу до загальної кількості молекул сухого повітря).

¹⁰ Зміна клімату 2007: фізична наукова база [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.royalsoc.ac.uk/displaypagedoc.asp?id=20742>. (Актуально на 20.03.2010 р.). – Назва з титул. екрану.

¹¹ Сабадаш В. В. Тенденції сучасної ресурсної політики у забезпеченні еколого-економічної безпеки [Текст] / В. В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2007. – № 2. – С. 50–59.

40 років (у період з 1960 р. до 2000 р.) світовий ВВП зріс майже у 6 разів при подвоєнні народонаселення.

Енергоресурсний чинник у найближчій перспективі буде визначальним у системі загальної безпеки, саме тому актуалізуються питання глобального ресурсозбереження і енергоефективності: збільшення енергоефективності транспорту; розширення обсягів інвестування у енергетичний сектор поряд із посиленням інноваційної складової; децентралізація видобутку енергії; розширення частки відновлювальних і альтернативних джерел енергії; удосконалення використання викопних видів палива; заміна атомних електростанцій; удосконалення енергоменеджменту^{12,13}.

Збереження біорізноманіття: скорочення кількості біологічних видів; погіршення якості природних пасовищ; використання біоресурсів Світового океану, перш за все, рибних ресурсів. Починаючи із 1990-х рр., промислові обсяги вилову рибних ресурсів стабілізувалися на рівні близько 92 млн. т/рік. Внаслідок виснаження запасів риби і «переексплуатації» рибпромислових ресурсів промисел переміщується у нові райони і більші глибини. За даними¹⁴, на сьогодні біля 30% видів морських промислових риб і безхребетних через надмірну їх експлуатацію опинилися на межі зникнення та за умови збереження темпів вилову до середини століття близько 80% ресурсних видів втратять своє промислове значення. Слід зазначити, що за останні п'ятдесят років під впливом господарської діяльності людини стан природних екосистем змінювався більш швидкими темпами, ніж у попередні порівняні періоди розвитку соціально-економічних систем¹⁵.

Лісові ресурси: порушення технологій лісокористування; скорочення площ лісів; незаконні рубання. За оцінками¹⁶, на сьогодні збереглися лише 27% площі лісових ресурсів, яка до початку інтенсивного їх промислового і сільськогосподарського використання становила 60% суходолу. Зміна структури лісових ресурсів, їх якості, площ вирощування суттєво вплинули на їхні екосистемні регулюючі функції: фітосинтезу, акумулювання CO₂, регулювання водного режиму тощо.

Земельні ресурси: порушення технологій землекористування; проблема запустелювання; ерозія ґрунтів; розораність ґрунтів.

Кліматичні ресурси: зміни клімату (потепління); таїння льодовиків; поступове руйнування озонового шару. Із 1960 р. через господарську діяльність людини потоки біологічно доступного азоту в наземних екосистемах подвоїлися, фосфору – потроїлися, а більш ніж половина усіх мінеральних добрив, які були вироблені після 1913 р., використано після 1985 р.¹⁷

Негативний характер еколого-кліматичних змін визначається наступним:

- період 1995-2006 рр. був у світовій історії найжаркішим;
- середньорічний показник вологості атмосфери зріс принаймні за період з 1980-х років над сушею і над океаном, а також у верхніх шарах тропосфери;

¹² Сабадаш В. В. Енергетична безпека України: можливості подолання конфліктних тенденцій [Текст] / В. В. Сабадаш, О. О. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 3. Том 1. – С. 204–210.

¹³ Сабадаш В. В. Интеграция и энергетическая безопасность: стратегические задачи для Украины [Текст] / В. В. Сабадаш, А. А. Сабадаш // Евразийская интеграция: экономика, право, политика. – 2010. – № 8. – С. 71–76.

¹⁴ Worm B., Barbier E. B., Beaumont N., Duffy J. E., Folke C., Halpern B. S., Jackson J. B. C., Lotze H. K., Micheli F., Palumbi S. R., Sala E., Selkoe K. A., Stachowicz J. J., Watson R. Impacts of Biodiversity Loss on Ocean Ecosystem Services [Текст] // Science. V. 314. 2006. – P. 787–790.

¹⁵ Millennium ecosystem assessment. Ecosystems and human wellbeing: synthesis [Текст]. Washington : Island Press, 2005. – P. 16.

¹⁶ Global Forest Resources Assessment 2005. Progress towards sustainable forest management [Текст]. Rome: FAO, 2006. – 320 p.

¹⁷ Millennium ecosystem assessment. Ecosystems and human wellbeing: synthesis [Текст]. Washington : Island Press, 2005. – P. 18.

- середня температура Світового океану зросла до глибин принаймні 3 тис. м і океан поглинав більше 80% теплоти, доданої до кліматичної системи;
- льодові шапки та сніговий покрив у горах зменшились в обох півкулях, що спричиняє підняття рівня Світового океану (середня швидкість зростання у період з 1961 р. до 2003 р. склала 1,8 мм/рік);
- за останні 100 років середні арктичні температури майже подвоїлись у порівнянні із середніми світовими температурами;
- середнє покриття океану льодом зменшилось на 2,7% за десятиріччя;
- для багатьох великих регіонів зафіксовані довгострокові тенденції у зміні кількості опадів, які спостерігалися протягом 1990-2005 рр.: у східних частинах Північної та Південної Америки, півночі Європи, Північній і Центральній Азії спостерігалось суттєве збільшення опадів; у Середземномор'ї, півдні Африки, частині південної Азії – зменшення;
- починаючи із 1970-х років у тропіках і субтропіках спостерігалися біль інтенсивні і тривалі засухи;
- протягом останніх п'ятдесяти років спостерігалися часті зміни екстремальних температур¹⁸.

Значним конфліктним потенціалом характеризуються й такі напрями, як забезпечення екологічної безпеки транскордонного співробітництва (особливо у випадках використання спільного природного ресурсу); екологічна безпеки промислових підприємств і промислових об'єктів; екологічна безпеки конверсії військової сфери та «екологічна дискримінація», як нерівність доступу до основних природних ресурсів (водних, мінеральних, лісових, земельних і біоресурсів).

2. Науково-методичні підходи до розроблення варіантів неконфліктної політики у сфері природокористування

Незважаючи на радикально протилежні погляди на роль і місце природних ресурсів у забезпеченні економічного зростання (економісти оцінюють природні ресурси, як засіб досягнення матеріальних інтересів, носій вартості; інтереси екологів сконцентровані, пер за все, на їх екологічній цінності та екосистемних функціях, обмеженості у часі), розуміння невідворотності екологічної кризи спонукає економічні суб'єкти до пошуку ефективних механізмів розв'язання/врегулювання еколого-економічних протиріч і ЕК.

Концептуальні підходи та забезпечуючий інструментарій механізму розв'язання/врегулювання ЕК запропонований нами у^{19,20}. Більш докладно зупинимося на організаційно-економічній процедурі розроблення варіантів політики врегулювання міжнародних ЕК. На нашу думку, основними її принципами мають бути:

- адекватність політики конфліктним викликам;
- узгодженість інтересів сторін конфлікту;
- можливість розроблення «других кращих» і субоптимальних рішень;

¹⁸ Зміна клімату 2007: фізична наукова база [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.royalsoc.ac.uk/displaypagedoc.asp?id=20742>. (Актуально на 20.03.2010 р.). – Назва з титул. екрану.

¹⁹ Сабадаш В. В. Екологічні конфлікти [Текст] / В. В. Сабадаш // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / [Андреева Н. М., Бараннік В. О., Белашов С. В. та ін.]; за науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова С. В. / РВПС України НАН України, СумДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. – Сімферополь : ПП «Підприємство Фенікс», 2010. – С. 336–357.

²⁰ Сабадаш В. В. Ресурсная политика и экономика природопользования: теория и методология экологического конфликта [Текст] / В. В. Сабадаш // Экологические конфликты в современной системе природопользования ; под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева и к.э.н., доц. В. В. Сабадаша. – Сумы : Университетская книга. – 2010. – С. 16–31.

- узгодженість організаційно-економічного й правового інструментарію врегулювання ЕК;
- законодавча адаптованість процедур врегулювання ЕК як до національних, так і міжнародних норм, стандартів і правил;
- можливість її реалізації та ресурсна забезпеченість;
- наявність відповідного (адекватного конфліктній ситуації) структурного забезпечення;
- відповідність діючим обмеженням (правовим, фінансовим, ресурсним, моральним тощо);
- функціональність зв'язків;
- можливість моніторингу як конфліктної, так і постконфліктної ситуації.

При розробленні ефективних варіантів врегулювання ЕК мають бути визначені, проаналізовані й враховані аспекти, які тією чи іншою мірою характеризують конфліктну ситуацію, основними з яких є:

1) ресурсний (характеризує стан ресурсної бази):

- характер існуючої ресурсної бази;
- ресурсоємність секторів економіки (соціально-економічних і виробничих систем);
- якість ресурсу;
- річні й сезонні коливання (зміни) обсягів ресурсів;
- транскордонний характер використання ресурсу (% внутрішніх поновлюваних; % експортованих; % імпортованих);
- обсяги інвестицій в сектори економіки (на модернізацію, інноваційні технології, зміну моделей виробництва і споживання), ін.

2) економіко-екологічний (характеризує особливості й адекватність глобальної та регіональної політики охорони навколишнього природного середовища):

- інституційна політика управління ресурсами;
- методичні підходи до *вартісної* оцінки природних ресурсів і відшкодування витрат/втрат;
- політика заміщення природних ресурсів у моделях виробництва і споживання;
- характер глобальної/національної/регіональної ресурсної політики (стратегії ресурсовикористання);
- ступінь імплементацій у процесі ресурсовикористання політики «віртуальної» води;
- роль ресурсного дефіциту і ресурсних обмежень у прийнятті економіко-соціальних рішень;
- усвідомлення та врахування демографічних, кліматичних і ресурсних змін при прийнятті економіко-соціальних рішень тощо.

3) політекономічний (народногосподарський) (характеризує особливості структури економіки):

- характер і особливості ресурсної політики: режимів доступу, використання й управління ресурсом;
- домінуючий технологічний уклад;
- частка ресурсоємних виробництв у загальній структурі народного господарства;
- структура (за вартісною часткою) секторів економіки у ВВП;
- характер і особливості секторальної політики;
- структура зайнятості населення;
- тенденції й динаміка структурних зрушень в економіці (технологічного укладу, форм власності, умов конкуренції, податкових важелів тощо);
- характер і особливості основних державних інтересів (ПФГ, держмонополії, міжгрупові зв'язки й економічні інтереси тощо);
- характер і особливості політики субсидювання й трансфертів;

- структура експорту-імпорту основних матеріально-енергетичних ресурсів;
- тенденції на світових ресурсних ринках та характер їх впливу на стан внутрішнього ринку;
- структура експорту-імпорту продовольства;
- вплив на економіку чинника «ресурсного прокляття», ін.

4) правовий (характеризує стан нормативно-правової та законодавчої (НПЗ) бази):

- розвиненість і упорядкованість національної правової бази у сфері ресурсовикористання/надрокористування;
- урегульованість на національному рівні прав власності на природні ресурси;
- відповідність положень національної НПЗ бази ринковим принципам ресурсокористування/надрокористування;
- наявність укладених багатосторонніх природоохоронних угод (БПО) у сфері природокористування та стан їх виконання;
- правова захищеність ресурсокористувачів/надрокористувачів, їх майнових (ресурсних) прав;
- правове регулювання процедур стягнення екологічних податків;
- нагляд за додержанням екологічного законодавства й законодавства у сфері надрокористування;
- готовність державних правових інститутів до співпраці з міжнародними правовими інститутами;
- можливості адаптації національного законодавства до міжнародних норм, стандартів і правил тощо.

Складовими механізми врегулювання ЕК є окремі антиконфліктні заходи (дії), які й дозволяють реалізовувати комплексну політику запобігання/вирішення ЕК (табл. 1).

Таблиця 1 – Складові антиконфліктної політики природокористування (фрагмент)

Політика (сфера ресурсовикористання)	Антиконфліктні заходи
Водна	Економія ВР (у промислово-виробничих системах і домогосподарствах)
	Адекватна цінова політика (досягнення ринкової ціни ВР)
	Збільшення обсягів поставок ВР
	Управління попитом
	Використання найбільш ефективних механізмів (методів) розподілу ВР
	Налагодження процедур транскордонної співпраці при використанні спільних ВР з метою ефективного управління та запобігання транскордонним водним конфліктам
	Імплементация політики торгівлі «віртуальною» водою
	Використання інноваційних та інформаційних технологій в управлінні ВР і споживанні ВР
Продовольча	Запровадження стандартів якості продовольства
	Урахування тенденцій глобального ринку продовольства
	Управління попитом
	Управління обсягами «віртуальної» води, імпортованої/експортованої у продовольстві
	Державна підтримка виробників/імпортерів/експортерів продовольства
	Програми надання продовольчої допомоги

Політика (сфера ресурсовикористання)	Антиконфліктні заходи
Мінеральна	Урахування тенденцій глобального ринку мінеральних ресурсів
	Зміна моделей виробництва і споживання
	Управління попитом
	Заміщення мінеральних ресурсів у моделях виробництва і споживання
	Адекватна цінова політика
	Неконфліктний доступ до мінеральних ресурсів, у т.ч. й транскордонних
Лісова	Забезпечення доступу до лісових ресурсів, у т.ч. й екосистемних функцій
	Ліквідація нелегального вирубування
	Політика сертифікацій лісових ресурсів
	Політика відновлення лісових ресурсів
	Суттєве скорочення нелегальної торгівлі лісом
	Створення дієвих Лісових рад (на місцевому й національному рівнях)
Скорочення масштабів бідності	Забезпечення доступу до ресурсів, у т.ч. й екосистемних функцій
	Поступова ліквідація «екологічної дискримінації»
	Диверсифікація засобів до існування
	Освітні програми
	Реалізація програм скорочення бідності, у т.ч. міжнародних
	Широке залучення громадськості до прийняття соціально-економічних і екологічних рішень
Загальної адаптації і зниження конфліктного потенціалу	Розроблення стратегій диверсифікації засобів існування
	Техніко-технологічне переозброєння виробництва
	Використання можливостей інноваційного розвитку
	Широке застосування освітніх програм і технологій
	Розроблення програм сталого розвитку домогосподарств
	Залучення світового досвіду з неконфліктного ресурсовикористання тощо

Висновок. Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що запропоновані науково-методичні підходи до формування механізму запобігання/вирішення ЕК, на нашу думку, сприятимуть консолідованому підходу до розроблення й імплементації неконфліктних варіантів екополітики і реалізації визначених імперативів екологічно збалансованого розвитку.